

COVID-19 КОРОНАВИРУС ПАНДЕМИЯСИНИНГ ЎЗБЕКИСТОН МОЛИЯ БОЗОРИГА ТАЪСИРИ

Бурханов Актам Усманович

**Тошкент давлат иқтисодиёт университети "Молия ва бухгалтерия
ҳисоби" факультети декани, и.ф.д., проф.**

E-mail: a.burkhanov@tsue.uz

Аннотация: мақолада COVID-19 коронавирус пандемиясининг молия бозорига таъсирининг илмий-назарий жиҳатлари тадқиқ қилинган. Шунингдек, дунё ва Ўзбекистон фонд бозоридаги индексларнинг пандемия давридаги ўзгаришлари таҳлил қилинган. Ўзбекистон фонд бозорида акциядорлик жамиятлари акциялари бозор қийматида салбий таъсир қилувчи омиллар аниқланган, уларни юмшатишга қаратилган таклифлар ва хулосалар шакллантирилган.

Калит сўзлар: COVID-19 коронавирус инфекцияси, молия бозори, акция, пандемия, молиявий риск, акциядорлик жамияти, соф фойда, дивиденд.

Abstract: The article examines the scientific and theoretical aspects of the impact of the COVID-19 coronavirus pandemic on the financial market. Also, changes in world and Uzbek stock indices during the pandemic were analyzed. The factors that negatively affect the market value of shares of joint-stock companies in the stock market of Uzbekistan are identified, proposals and conclusions are drawn up on their reduction.

Keywords: COVID-19 coronavirus infection, financial market, stocks, pandemic, financial risk, joint stock company, net income, dividends.

Кириш

2019 йил декабридан бошланиб ҳозирги кунда COVID-19 коронавирус инфекциясининг бутун дунё бўйича тез суръатлар билан тарқалиши жаҳон молия бозорларига ҳам салбий таъсир кўрсатмоқда. Бу дунё мамлакатлари иқтисодиётига юқори даражадаги хавфни яратди. Бундай шароитда глобал молия бозорларида ноаниқликлар вужудга келганлиги сабабли инвесторлар маблағларининг катта қисмини йўқотишларига олиб келди. Жорий йилнинг март ойидан бошлаб юзлаб давлатларни қамраб олишга улгарганлиги сабабли, 2020 йил 11 мартда Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилот (ЖССТ) COVID-19 коронавирус инфекцияси тарқалишини пандемия деб эълон қилди.

Бизга маълумки, қимматли қоғозлар бозори иқтисодиётнинг барометри бўлиб, капитал бозори маълум даражада мамлакат иқтисодиётининг умумий ҳолатини акс эттиради. Молия бозорларида ноаниқликларнинг кучайиши нархларнинг кескин ўзгаришига олиб келади.

Пандемия таъсирида дунё молия бозорлари мисли кўрилмаган миқёсда кескин ҳаракатга эга бўлди. Натижалар шуни кўрсатадики, пандемияга қарши глобал молия бозорида хатарлар сезиларли даражада ошди. Натижада касалликнинг ноаниқлиги ва у билан боғлиқ иқтисодий йўқотишлар бозорларни жуда ўзгарувчан ва олдиндан айтиб бўлмайдиган ҳолга келтирди.

Мамлакатларда вирусни ўз ичига олган анъанавий бўлмаган сиёсий чоралар янада ноаниқликни келтириб чиқаради ва узоқ муддатли муаммоларга олиб келиши

мумкин. Охир оқибат, глобал ҳамжамиятда парчаланиш тенденцияси вирусга қараганда кўпроқ хавф туғдиради.

Ўзбекистон молия бозорларида коронавирус пандемияси таъсирини юмшатиш ва фаолиятини барқарорлигини таъминлаш мақсадида бир қатор чора-тадбирлар ишлаб чиқилмоқда.

Жумладан, 2020 йил 6 июлда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Рақобат муҳитини янада ривожлантириш ва иқтисодиётдаги давлат иштирокини қисқартириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-6019-сон фармони эълон қилинди.

Фармонга мувофиқ, 2020 йил 1 октябрдан бошлаб давлат иштирокидаги хўжалик юритувчи субъектларнинг, шунингдек уларнинг аффилланган шахсларининг ва хўжалик фаолиятини амалга ошириш ваколатлари берилган давлат муассасаларининг (мудофаа қобилияти ва миллий хавфсизлик мақсадларида бундан мустасно) таъсис этилишига қўйидаги ҳолларда йўл қўйилмайди:

- битта товар бозорида бешта ва ундан ортиқ хусусий тадбиркор фаолият юритиб келаётган соҳаларда;

- давлат органлари томонидан ўзларига лицензиялаш, рўйхатга олиш, аккредитациядан ўтказиш ва рухсат бериш ваколати берилган соҳаларда.

Шунингдек, 2020-2024 йилларда товар ва молия бозорларида рақобатни ривожлантириш стратегияси тасдиқланди.

Демак, дунёда давом этаётган COVID-19 коронавирус пандемиясининг иқтисодиётга, шу жумладан, мамлакатлар молия бозорларига таъсирини юмшатишга қаратилган илмий таклифлар ишлаб чиқиш ва уларни жорий қилиш бугунги кунда долзарб аҳамият касб этади.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи

COVID-19 коронавирус пандемияси бошланганига унчалик узоқ вақт бўлмаган бўлсада, бошқа соҳа олимлари билан бир қаторда иқтисодчи олимлар томонидан ҳам пандемиянинг иқтисодиётга, хусусан, молия бозорига таъсири билан боғлиқ тадқиқотлар амалга оширилди.

Хитойлик иқтисодчи олимлар Dayong Zhanga, Min Hua ва Qiang Jilar пандемиянинг молия бозорига таъсири сценарийсини 5 бўлимга ажратган ҳолда тадқиқ этишган [2]. Жумладан, биринчи бўлиб сценарий бўйича тушунтириш бериш ва молия бозоридаги тизимли риск қонуниятлари моҳиятини мавжуд маълумотлар асосида ўрганиб чиқади ва қўйидаги саволларга жавоб беришга ҳаракат қилади: фонд бозорларидаги риск пандемияга қандай жавоб бера олади? Тизимли рисклар дунё бўйлаб ортиб борадими? Сиёсат аралашувининг потенциал таъсири қандай?

2-бўлимда пандемия ҳақидаги асосий маълумотларнинг умумий тавсифи берилган. 3-бўлим статистик маълумотлар таҳлилидан иборат. 4-бўлимда сиёсатнинг таъсири муҳокама қилинган. 5-бўлим хулосалардан иборат.

Badar Nadeem Ashraf ўз тадқиқотида [3], фонд бозорларининг COVID-19 пандемиясига реакциясини кўриб чиққан. Муаллиф фикрича, кундалик COVID-19 тасдиқланган ҳолатлар ва ўлим ҳолатлари тўғрисидаги маълумотлардан фойдаланиб ҳамда 64 мамлакатдан 2020 йил 22 январдан 2020 йил 17 апрелгача фонд бозорларидаги даромадлар маълумотларига кўра, тасдиқланган COVID-19 ҳолатларининг ўсиши фонд бозорларига салбий таъсир кўрсатди. Яъни, тасдиқланган

ҳолатлар сони кўпайиши билан фонд бозорида даромадлилик пасайган. Шунингдек, муаллиф таъкидлашича, фонд бозорлари ўлим ҳолатларига нисбатан тасдиқланган ҳолатларнинг кўпайишига кўпроқ таъсир кўрсатади.

Хитойлик бошқа тадқиқотчилар HaiYue Liu, Yile Wang, Dongmei He ва Cangyu Wang [4] лар COVID-19 пандемиясини Хитой иқтисодиётига, хусусан, фонд бозорига салбий таъсири тадқиқ этилиб, Осиё фонд бозорининг салбий ҳолатининг Хитой фонд бозорига таъсири ўрганилган. Осиё фонд бозори индекслари сифатида Shanghai Composite Index(SSEC), Shenzhen Composite Index (SZCS), CSI 300 Index (CSI300), iShares MSCI, Japan ETF Index (AAXJ) ва Japan's Nikkei 225 Index (N225)лар танлаб олинган. Тадқиқот натижасида, Осиё фонд бозорида фармацевтика индустрияси ва IT компаниялари акцияларининг бозор нархи кескин ошганлиги аниқланган.

Муаллифлар жамоаси Alok Kumar Mishra, Badri Narayan Rath ва Aruna Kumar Dash [5] лар томонидан амалга оширилган изланишларда COVID-19нинг Ҳиндистон молия бозорига таъсирини тадқиқ қилишган ва уни мамлакат иқтисодиётидаги сўнгги икки таркибий ўзгаришларнинг натижалари билан таққослашган: демонетизация ва товар ва хизматлар солиғининг киритилиши (GST). 2003 йил 3 январдан 2020 йил 20 апрелгача кунлик акцияларнинг даромадлилиги, соф хорижий институционал инвесторлар ва валюта курслари маълумотлари асосида демонетизация ва GST босқичларидан кейинги даврлардан фарқи равишда, COVID-19 тарқалиши вақтида барча индекслар учун акциялар даромадлилиги салбий бўлади. Тадқиқот натижаларига кўра, COVID-19 пандемияси Ҳиндистондаги демонетизация ва GST кўрсаткичларига нисбатан акциялар даромадлилига жиддий таъсир кўрсатади.

Хорижлик тадқиқотчилар Kerstin Lopatta, Kenji Alexander, Laura Gastone ва Thomas Tammen [6] лар ўнта мамлакат фонд бозорларининг етакчи индексларига киритилган 300 га яқин халқаро компанияларининг тўпланган маълумотларидан фойдаланган ҳолда, COVID-19 коронавирус пандемияси даврида компаниялар ҳисобот амалиётининг акциялар қийматларига таъсири ва капитал бозорларининг рискларини баҳолашни тадқиқ этишди. Муаллифлар тадқиқот натижаларидан иккита асосий хулосани таъкидлайдилар. Биринчидан, капитал бозори моделидан фойдаланган ҳолда коронавирус инқироzi тўғрисида ҳисобот берадиган фирмаларнинг йиллик ҳисоботларида бета-қиймат пасайганлиги аниқланган. Иккинчидан, йиллик ҳисобот эълон қилинишидан олдинги ва кейинги даромадларни таққослашда, ўзларининг йиллик ҳисоботларида коронавирус пандемияси ҳақида маълумот берадиган фирмалар даромадларининг сезиларли даражада яхшилангани аниқланган. Муаллифлар тадқиқотлари кўрсатадики, инвесторлар компаниялар ҳақидаги маълумотларнинг шаффофлигини ва уларнинг ҳисобот жараёнида глобал ўзгаришларни зудлик билан киритиш қобилиятини қадрлашади.

Муаллифлар Arshian Sharif, Chaker Aloui ва Larisa Yarovaya [7] лар ўз тадқиқотларида COVID-19, EPU ва GPR билан тақослаганда нефть нархининг пасайиши АҚШ фонд бозорига энг кучли таъсир кўрсатганини аниқлашган. Тадқиқот натижаларига кўра, COVID-19 пандемияси, шунингдек, нефть нархига ҳам таъсир кўрсатади, бу ўз навбатида, саёҳат чекловлари билан изоҳланиши мумкин.

Heather Yan, Andy Tu, Logan Stuart ва Qingquan Zhang [8] лар ўз илмий ишларида COVID-19 коронавирус пандемиясининг фонд бозорига таъсирини таҳлил қилишган ва вируснинг глобал авж олишидан таъсир қилган бозорда одамлар даромад олиши

мумкин бўлган усуллари таклиф этилган. Бундай бозорда фойда олиш учун муаллифлар вирус қисқа муддатда тез таъсир қиладиган ва кейинчалик нарх сезиларли даражада пасайгандан кейин уларни яна сотиб олиш мумкин бўлган соҳаларни қисқартиришни таклиф қилишади. Хусусан, туристик, технология, кўнгилочар индустриялар ва олтин қазиб чиаришдан катта фойда келтирадиган соҳалар сифатида қарайдилар.

Испаниялик тадқиқотчилар COVID-19 пандемияси даврида бозорнинг ўзгарувчанлик (волатиллик) ва фонд бозорларини таққослашни тадқиқ қилиб, бир қатор хулосаларни шакллантирганлар. Жумладан, янгиликлар ёки кунлик бозор ҳаракати асосида харид қилмаслик ва сотмаслик лозим. Қўрқув, чайқовчилик ва ноаниқлик бозордаги ўзгарувчанликни (волатилликни) кучайтиради [9].

Юқоридаги хорижлик иқтисодчи олимлар асосан корнавирус пандемиясининг фонд бозорлари индексларига салбий таъсирини тадқиқ қилишган. Лекин, фаолият хусусиятлари тизимлаштирилган ҳолда фонд бозорларидаги йирик компаниялар акциялар бозор баҳолари ўрганилиб таҳлил қилиш ва сабаблари аниқланиб таклиф ҳамда тавсиялар ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ.

Ўзбекистонлик мутахассис Ш.Эгамбердиев [10] мамлакатимиз капитал бозори, жумладан молия бозоридаги бир қатор муммолар мавжудлигини санаб ўтган ҳолда, ушбу муммоларни бартараф этишда бугунги кунда бутун дунё ҳамжамиятига салбий таъсир кўрсатаётган офат – коронавирус пандемиясини тарқалиши билан боғлиқ жорий этилаётган карантин режимларидаги ҳолат амалга оширилиши режалаштирилган бир қатор чора-тадбирлар муддатининг чўзилишига олиб келаётганини таъкидлаб ўтади.

Мамлакатимиз иқтисодчи олимлари профессорлар Н.Жумаев ва Д.Рахмоновлар [11] коронавирус жаҳон иқтисодиётига таъсирини ўрганишлардан сўнг бир қатор хулосаларга келишган, жумладан, мамлакатларда иқтисодий ўсиш даражаси ўрта муддатли даврда пасайиши кузатилади, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этиш қийинлашиши мумкин. Бунинг олдини олиш учун, миллий фонд бозори барқарорлигини сақлаб туриш учун ички истеъмолни таъминлаш лозим бўлади.

Хорижлик тадқиқотчилар қисқа муддатли даврда пандемиянинг молия бозорларига таъсирига оид қатор тадқиқотлар олиб боришган бўлсада, Ўзбекистонда ҳозирги кунгача COVID-19 коронавирус пандемиясининг молия бозорига таъсири ва уни юмшатиш орқали молия бозорини барқарор фаолиятини таъминлашга қаратилган чуқур тадқиқотлар амалга оширилмаган.

Таҳлил ва натижалар

COVID-19 коронавирус пандемияси дунёнинг бир қатор молия бозорларига ўз таъсирини ўтказмай қолмади. Пандемия шароитида АҚШ фонд бозори қулаши билан бир қаторда, Европа ва Осиёдаги фонд бозорлари ҳам издан чиқди. Дунё фонд бозорлари индексларининг энг юқори пасайиш ҳолати март ойига тўғри келмоқда. Жумладан, ушбу даврда АҚШнинг Dow Jones индекси 17,3 фоизга, S&P 500 индекси 14,98 фоизга ва Nasdaq индекси 12,64 фоизгача пасайиб кетди.

Буюк Британия фонд бозорининг асосий кўрсаткичи ҳисобланган FTSE (Financial Times Stock Exchange Index), 2020 йилнинг март ойида 1987 йилдан буён энг ёмон ҳолатга, яъни 16,99 фоизга, Япониядаги фонд бозори йиллик ўртача 6,4 фоизга пасайди (1-жадвал). Яқин кунларда аксарият фонд бозорларида тикланиш бошланган

бўлсада, пандемия давом этар экан молия бозорида кўплаб ноаниқликлар сақланиб қолади.

1-жадвал

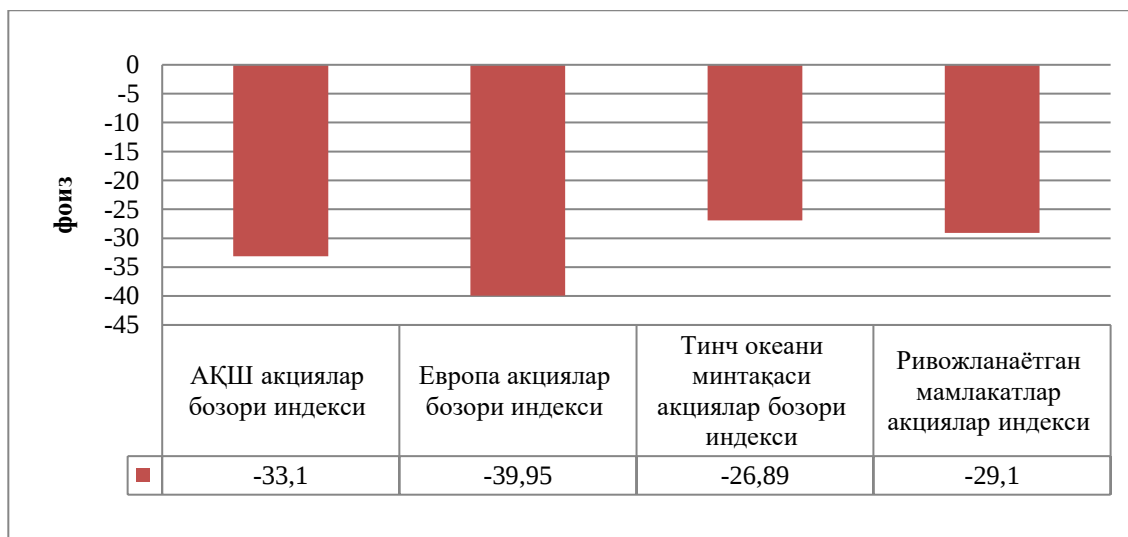
Дунё фонд бозори индексларининг ўзгариши

Кун	Индекс ўзгариши, %								
	АҚШ			Англия			Япония		
	Dow Jones	S&P 500	Nasdaq	NYSE	FTSE 100	FTSE 250	FTSE 350	Nikkei 225	TOPIX
09.02.2020	1,02	1,58	2,21	1,19	-0,77	1,35	-0,40	-0,59	-1,69
16.02.2020	-1,38	-1,25	-1,59	-0,86	-0,07	-0,05	-0,07	-1,27	-1,70
23.02.2020	-12,36	-11,49	-10,54	-11,41	-11,12	-11,25	-11,14	-9,59	-9,74
01.03.2020	1,79	0,61	0,10	-0,23	-1,79	-3,02	-2,01	-1,86	-2,61
08.03.2020	-10,36	-8,79	-8,17	-12,14	-16,97	-16,99	-16,97	-15,99	-14,26
15.03.2020	-17,30	-14,98	-12,64	-15,84	-3,27	-12,65	-4,89	-5,04	1,71
22.03.2020	12,84	10,26	9,05	11,54	6,16	8,66	6,55	17,14	13,74
29.03.2020	-2,70	-2,08	-1,72	-3,01	-1,72	-4,54	-2,18	-8,09	-9,21
05.04.2020	12,67	12,10	10,59	12,71	7,89	16,37	9,23	9,42	7,92
12.04.2020	2,21	3,04	6,09	0,64	-0,95	-3,34	-1,36	2,05	0,87
19.04.2020	-1,93	-1,32	-0,18	-1,70	-0,60	-1,08	-0,68	-3,19	-1,47
26.04.2020	-0,22	-0,21	-0,34	0,37	0,19	2,94	0,64	1,86	0,70
03.05.2020	2,56	3,50	6,00	2,67	3,00	0,62	2,60	2,85	1,89
10.05.2020	-2,65	-2,26	-1,17	-3,58	-2,29	-3,61	-2,51	-0,70	-0,31
17.05.2020	3,29	3,20	3,44	3,51%	3,34	4,71	3,56	1,75	1,65
24.05.2020	3,75	3,01	1,77	4,16	1,39	3,93	1,81	7,31	5,81
31.05.2020	6,81	4,91	3,42	7,10	6,71	6,96	6,75	4,51	3,12
07.06.2020	-5,55	-4,78	-2,30	-6,12	-5,85	-6,32	-5,93	-2,44	-2,59
14.06.2020	1,04	1,86	3,73	0,95	3,07	3,57	3,15	0,78	0,77
21.06.2020	-3,31	-2,86	-1,90	-3,14	-2,12	-3,25	-2,31	0,15	-0,34
28.06.2020	3,25	4,02	4,62	3,34	-0,03	1,10	0,16	-0,91	-1,59
05.07.2020	0,96	1,76	4,01	0,70	-1,01	-0,71	-0,96	-0,07	-1,10
12.07.2020	2,29	1,25	-1,08	2,71	3,20	0,98	2,82	1,82	2,52
19.07.2020	-0,76	-0,28	-1,33	0,48	-2,65	-0,48	-2,29	0,24	-0,06
26.07.2020	-0,16	1,73	3,69	0,03	-3,69	-1,92	-3,39	-4,58	-4,89
02.08.2020	3,80	2,45	2,47	2,41	2,28	4,08	2,59	2,86	3,39

Манба: <https://ru.investing.com>; <https://www.ftserussell.com> ва <https://www.bloomberg.com> – сайтлар маълумотлари асосида тузилди.

Пандемия даврида йирик фонд бозорларида индексларга мос равишда акциялар баҳоси ҳам кескин пасайди. АҚШда барча компаниялар капиталлашув даражасини ўз ичига оладиган акцияларнинг бозор баҳоси 33,1 фоизга ва Европада эса 39,95 фоизгача пасайиб кетди. Тинч океани минтақасида АҚШ ва Европадан яхшироқ ҳолат кузатилди, яъни ушбу ҳудудда акциялар бозор қийматининг пасайиши 26,89 фоизни ташкил этди (1-расм).

Барча таҳлиллардан кўриниб турибдики, COVID-19 коронавирус пандемияси дунё мамлакатлари йирик фонд бозорларига мисли кўринмаган талофатларни келтириб чиқарди. Савол туғилади, Ўзбекистон молия бозорига COVID-19 коронавирус пандемияси қандай таъсир кўрсатмоқда?

**1-расм. Акциялар бозор баҳосининг ўзгариши, %
(19.02.2020 – 20.03.2020)**

Манба: <https://finance.yahoo.com> – сайт маълумотлари асосида тузилди.

Бизга маълумки, Ўзбекистон молия бозори асосан, акциядорлик жамиятлари фаолиятининг ривожланиш ҳолатига боғлиқ. Мамлакатимизда 2020 йил 21 феврал ҳолатига кўра, 586 та акциядорлик жамиятлари фаолият юритган бўлса, 2020 йил 7 августда уларнинг сони 9 тага ошиб 595 тани ташкил қилди. 2020 йил 10 январь ҳолатида акциядорлик жамиятлари томонидан 99,2 трлн.сўм ҳажмда 9759,8 млрд.дона акциялар чиқарилган бўлса, ушбу кўрсаткичлар 2020 йил 7 августга келиб мос равишда 147,9 трлн.сўм ҳажмда 10 040,5 млрд.донани ташкил қилди (2-жадвал).

2-жадвал

Эмитентлар сони ва чиқарилган қимматли қоғозларнинг жами ҳажми тўғрисидаги маълумот

№	Кун	АЖ сони	Чиқарилишлар ҳажми (млрд.сўм)	Акциялар сони (млн.дона)
1	10.01.2020	593	99 246,25	9 759 843,41
2	24.01.2020	594	111 808,10	9 851 483,79
3	07.02.2020	594	122 373,07	956 654,30
4	21.02.2020	586	120 382,35	9 951 932,07
5	06.03.2020	587	120 607,11	9 917 296,76
6	27.03.2020	588	120 811,08	9 896 531,63
7	13.04.2020	590	120 818,37	9 898 227,22
8	01.05.2020	590	137 310,95	9 957 114,46
9	29.05.2020	591	141 864,42	10 001 361,70
10	08.06.2020	592	143 888,80	10 003 422,19
11	26.06.2020	593	144 729,86	10 004 266,90
12	03.07.2020	594	145 419,49	10 034 087,96
13	10.07.2020	595	147 975,45	10 060 462,86
14	07.08.2020	595	147 987,80	10 040 458,18

Манба: <http://www.deponet.uz> - «Қимматли қоғозлар марказий депозитарийси» унитар корхонаси маълумотлари асосида тузилди.

COVID-19 коронавирус пандемияси даврида Ўзбекистонда акциядорлик жамиятлари акциялари нархларида кескин пасайиш кузатилмади. Бу миллий қимматли қоғозлар бозорининг ташқи капитал бозорларига заиф интеграцияси билан боғлиқ. «Тошкент» Республика фонд биржасида котировка қилинадиган

акцияларнинг ўзгарувчанлиги (волатиллиги) таҳлили шунинг кўрсатадики, пандемия бошлангандан буён акциялар баҳосида жиддий ўзгаришлар юз бермади. Аксарият қимматли қоғозлар билан битимлар аввалгидек нархларда, номинал қийматида яқин бўлган даражада тузилди (3-жадвал).

3-жадвал

«Тошкент» РФБ да 2020 йил январ-август ойларидаги индекс ва биржа айланмасидаги ўзгаришлар (душанба кунлари)

Дата	Индекс	Ўзгариш	Қимматли қоғозлар сони	Савдо ҳажми
06.01.2020	639,45	-3,70	64672,00	201229179,81
13.01.2020	632,62	-6,83	171658,00	116101857,37
20.01.2020	621,38	-11,24	1052386,00	259790893,22
27.01.2020	633,24	11,86	898217,00	510576772,48
03.02.2020	643,43	0,60	303512,00	31035284,37
10.02.2020	618,69	-24,74	95739,00	136422424,83
17.02.2020	611,44	-7,25	67337,00	41953813,40
24.02.2020	608,41	-3,03	1571770,00	150649266,75
02.03.2020	612,52	4,11	8096669,00	239580186,35
09.03.2020	609,89	-2,63	81934435,00	185192713,79
16.03.2020	613,10	3,21	1073743,00	69428759,01
24.03.2020	609,02	-4,08	54261,00	96537884,57
30.03.2020	614,43	5,41	57385,00	125173945,49
06.04.2020	616,75	2,32	12830,00	24976613,45
13.04.2020	613,00	-3,75	7888,00	20784941,01
20.04.2020	600,90	-12,10	6935,00	17139827,31
27.04.2020	615,78	14,88	1004819,00	40351495,34
04.05.2020	619,27	1,77	555158	844855550,7
11.05.2020	619,07	0,75	239186	104977259,5
14.05.2020	616,88	-10,44	5027055	2834038228
18.05.2020	620,33	3,02	197959	59939227,27
25.05.2020	621,72	0,53	19002	66393017,01
01.06.2020	628,19	0,31	2025718	54779621,47
08.06.2020	628,46	1,94	91785	65869227,79
15.06.2020	622,88	-0,55	2674476	109331828,1
22.06.2020	629,22	-1,86	362174	61816870,49
29.06.2020	631,89	-2,04	2721596	3636344473
06.07.2020	631,82	1,24	60094	12515268,67
13.07.2020	632,73	3,09	10426773	42610910,07
14.07.2020	625,45	-7,28	577920	178411714,5
20.07.2020	635,53	2,07	32767	60804529,35
27.07.2020	636,69	-1,41	2715064	434787580,3
03.08.2020	638,21	5,99	242064	20826636,51
06.08.2020	633,52	-3,93	28185	34284005,53
07.08.2020	631,74	-1,78	20388	59972009,19
13.08.2020	639,68	1,60	37 203	14 915 746.13
14.08.2020	641,15	1,47	129 268	60 105 992.04
17.08.2020	635,94	-5,21	547 807	123 084 716.37

Манба: <https://www.uzse.uz> - «Тошкент» РФБ маълумотлари асосида тузилди.

3-жадвал маълумотларидан кўринадик, 2020 йил 6 январ ҳолатига кўра, «Тошкент» Республика фонд биржасида индекси 639,45 ни ташкил қилган ҳолда, савдо ҳажми 201,2 млн.сўм бўлган бўлса, 2020 йил 7 августга келиб ушбу индекс -7,71 га камайиб 631,74 ни ташкил қилган ҳолда савдо ҳажми 141,3 млн.сўмга (қарийб 3,4 баробар) камайган ҳолда 59,9 млн.сўмни ташкил қилди.

3-жадвал маълумотларига кўра, таҳлил қилинаётган даврда (2020 йил январь-август) «Тошкент» Республика фонд биржасида индексининг энг юқори ҳолати (643,43) 03.02.2020й. кунига, энг паст ҳолати эса 20.04.2020й. кунига (600,9) тўғри келмоқда. Савдонинг энг юқори ҳажми 29.06.2020 й. кунига (3,6 млрд.сўм), энг паст ҳажми эса кескин фарқ қилган ҳолда 06.07.2020й. кунига (12,5 млн.сўм.) тўғри келмоқда.

«Тошкент» Республика фонд биржасида индекси пандемия даврида кескин ўзгаришига сабаби, йирик акциядорлик жамиятларини ишлаб чиқарган маҳсулоти бозорларда сотилмаганлиги натижасида акциялари баҳолари ҳамда «Тошкент» РФБда савдо ҳажмларини тушишига сабаб бўлган. Шу сабабли, мамлакатимизда фаолият юритаётган айрим йирик акциядорлик жамиятларининг акциялар баҳоси ҳамда савдо айланмасини пандемиядан олдинги ва кейинги ҳолатини таҳлил қиламиз.

Жумладан, COVID-19 коронавирус пандемиясидан олдинги март ойида «Тошкент» Республика фонд биржасида йирик савдоларни амалга оширадиган «Қизилқумцемент» АЖининг акцияси бозор баҳоси 1510 сўм бўлган бўлиб, акцияларининг савдо айланмаси 343,3 млн.сўмни ташкил этган. COVID-19 коронавирус пандемияси даврида эса, «Қизилқумцемент» АЖни акциялари бозор баҳоси 1479 сўм бўлган ҳолда акцияларининг савдо ҳажми 99,7 фоизга камайиб, 71,1 млн.сўмни ташкил қилган [13].

«Ҳамкорбанк» АЖнинг акциялари бозор қиймати пандемиядан олдинги март ойида 37,5 сўмни, акциялари савдо ҳажми 123,9 млн.сўмни ташкил этган бўлса, пандемия даврининг апрель ойида ушбу акциядорлик жамиятининг акцияси бозор баҳоси 7,5 сўмга камайиб 30 сўмни, акцияларининг фонд бозоридаги савдо ҳажми эса, 99,8 фоизга тушиб 26 млн.сўмни ташкил қилди.

«Ўзбекистон металлургия комбинати» АЖ акциясининг бозор қиймати пандемиядан олдинги март ойида 32000 сўмни ташкил этган бўлса, карантин чекловлари жорий қилингандан сўнг мазкур акциядорлик жамиятининг акциялари бозор қиймати -15,6 фоизга камайиб 27000 сўмни ташкил қилди.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, мамлакатимизда пандемиядан олдин «Тошкент» Республика фонд биржасида савдолар ҳажми юқори бўлиб, пандемия даврида эса, фонд бозорида фаол бўлган акциядорлик жамиятлари акциялари бозор қиймати кескин тушиб кетиши натижасида фонд бозор индексининг пасайишига сезиларли таъсир кўрсатган.

Шунингдек, карантин жорий қилиниши акциядорлик жамияти фаолиятини суғлаштишига олиб келган. Аниқроғи, акциядорлик жамияти ишлаб чиқарган маҳсулотларининг реализация қилинмаслиги ҳамда маҳсулотлар омборда сақланиб қолиши натижасида ушбу жамиятларини молиявий фаолиятига салбий таъсир қилган. Бу ўз, навбатида, мамлакатимиз акциядорлик жамиятини фонд биржасидаги акциялари инвесторларни қизиқишини камайишига сабаб бўлиб, натижада акцияларнинг бозор қийматини тушишига олиб келди.

Хулоса ва таклифлар

Олиб борилган таҳлиллар натижасида COVID-19 коронавирус пандемиясининг Ўзбекистон молия бозори, хусусан, қимматли қоғозлар бозорида акциядорлик жамиятлари акциялари бозор қийматига салбий таъсири билан боғлиқ хулосалар ва уларни юмшатишга қаратилган таклифлар қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, мамлакатимизда COVID-19 коронавирус пандемияси даврида акциялар бозор қийматининг кескин тушиб кетиши фонд бозори индекси ўзгаришига сабаб бўлди. Чунки, ушбу даврда мамлакатимиздаги бир қатор йирик акциядорлик жамиятларининг фаолияти тўхтатилди ҳамда улар томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар бозорда сотилмади, натижада мазкур акциядорлик жамиятларининг молиявий кўрсаткичлари пасайиб кетган. Бу эса, ўз навбатида, акциядорлик жамиятлари акцияларининг бозор қиймати тушишига олиб келган.

Ушбу муаммони бартараф этиш учун мамлакатимиздаги акциядорлик жамиятлари фаолиятини жонлаштириш ҳамда молиявий кўрсаткичларининг режадагидан пасайиб кетмаслиги ва уларни яхшилаш мақсадида, маҳсулотлари омборларда қолиб кетган ва молиявий аҳволи нобарқарор ҳолатга ҳолатга келиб қолган акциядорлик жамиятларига давлат томонидан вақтинчалик субсидиялар ажратган мақсадга мувофиқ бўлади.

Иккинчидан, фонд бозорида йирик акциядорлик жамиятлари акциялари бозор қиймати ва савдо ҳажми кескин пасайиб кетганлиги сабабли, акциядорлик жамиятларининг йиллик аудиторлик текшируви биринчи ноябргача ўтказилиши ҳамда акциядорлик йиғилиши ва дивиденд эълон қилиниши биринчи ноябргача чўзилиши фонд бозоридаги деярли барча акциядорлик жамиятларини акциялари бозор қиймати тушиб кетишига олиб келди.

Ушбу муаммони бартараф этиш учун акциядорлик жамиятларининг соф фойдасини камида ярмини (50%) дивиденд тўловига ажратилиши мазкур акциядорлик жамиятларининг акциялари қиймати пандемия давридан олдинги қийматга эришиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 июлдаги «Рақобат муҳитини янада ривожлантириш ва иқтисодиётдаги давлат иштирокини қисқартириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-6019-сон фармони.

2. Dayong Zhang, Min Hu, Qiang Ji. Financial markets under the global pandemic of COVID-19. Finance Research Letters. Available online 16 April 2020. -6 pages. (<https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101528>).

3. Badar Nadeem Ashraf. Stock markets' reaction to COVID-19: Cases or fatalities? // Research in International Business and Finance 54 (2020) 101249. (<https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2020.101249>).

4. HaiYue Liu, Yile Wang, Dongmei He & Cangyu Wang (2020): Short term response of Chinese stock markets to the outbreak of COVID-19, Applied Economics, DOI:10.1080/00036846.2020.1776837.

5. Alok Kumar Mishra, Badri Narayan Rath, and Aruna Kumar Dash. Does the Indian Financial Market Nosedive because of the COVID-19 Outbreak, in Comparison to after

Demonetisation and the GST? // Emerging markets finance and trade. 2020, Vol. 56, No. 10, 2162-2180. (<https://doi.org/10.1080/1540496X.2020.1785425>).

6. Lopatta, Kerstin and Alexander, Ernst-Kenji and Gastone, Laura Maria and Tammen, Thomas. To Report or Not to Report About Coronavirus? The Role of Periodic Reporting in Explaining Capital Market Reactions During the COVID-19 Pandemic (April 3, 2020). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3567778> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3567778>.

7. Sharif, Arshian and Aloui, Chaker and Yarovaya, Larisa. COVID-19 Pandemic, Oil Prices, Stock Market, Geopolitical Risk and Policy Uncertainty Nexus in the US Economy: Fresh Evidence from the Wavelet-Based Approach (April 13, 2020). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3574699> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3574699>.

8. Yan, Binxin and Stuart, Logan and Tu, Andy and Zhang, Qingquan. Analysis of the Effect of COVID-19 on the Stock Market and Investing Strategies (March 28, 2020). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3563380> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3563380>.

9. Market Volatility Pandemics and Stock Markets COVID-19 / Spanish Flu Comparison. http://ca.bfnnews.site/spanish-flu-st_107502.

10. Эгамбердиев Ш. Мутахассис фикри: капитал бозоридаги жиддий муммо ва бўшлиқлар // Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги. 28.04.2020 (<http://uza.uz/oz/business/mutakhassis-fikri-kapital-bozoridagi-zhiddiy-muammo-va-b-shl-28-04-2020>).

11. Жумаев Н., Рахмонов Д. Коронавирус жаҳон иқтисодиётига таъсир қилади (ми)? (<https://t.me/nodirjumaev>).

12. <http://www.deponet.uz> - «Қимматли қоғозлар марказий депозитарийси» унитар корхонаси расмий сайти.

13. <https://www.uzse.uz> - «Тошкент» Республика фонд биржаси расмий сайти.

14. <https://finance.yahoo.com>.

15. <https://ru.investing.com>.

16. <https://www.ftserussell.com>.

17. <https://www.bloomberg.com>.